

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ВНЗ

У статті зроблена спроба проаналізувати особливості підготовки майбутнього вчителя; розглядаються основні форми і методи професійної підготовки вчителів; висвітлена актуалізація підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів у системі вищої освіти та формування якісного нового типу вчителя, адаптованого до сучасних вимог.

В статье сделана попытка проанализировать особенности подготовки будущего учителя; рассмотрены основные формы и методы профессиональной подготовки учителей; освещены актуализация усовершенствования профессиональной подготовки будущих учителей в системе высшего образования и формирования качественно нового типа учителя, адаптированного к современным условиям.

The problem of teacher's preparation are investigated in the article. The main methods and ways of professional preparation are carried out. The improving of teacher's preparation in the higher educational system and professional personality formation are analysed in this article.

Постановка проблеми. В умовах реформування всіх сфер суспільного життя України відбувається її становлення як самостійної держави, відродження національної самобутності та перехід до ринкових відносин, що визначає роль фахівців з вищою освітою, серед яких особливе місце посідає майбутній учитель. Підготовка вчителів є одним із провідних завдань освіти, оскільки вчитель був, є і залишається головною дійовою особою, покликаною реалізувати її цілі. Поняття "підготовка вчителя" змінювалось разом з еволюцією поглядів на мету навчання і виховання, уявленнями про його професійні характеристики та якості. Формування якісно нового типу вчителя з розширеними можливостями та підвищеною адаптивністю до сучасних умов ставить нові вимоги до системи його підготовки.

Аналіз актуальних досліджень. У розвитку теорії сучасної педагогічної освіти є низка значних досліджень, що розкривають закономірності професійної підготовки й формування особистості педагога. Щодо цього основного значення набувають праці Ф. Гоноболіна, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, А. Щербакова та ін.

У психолого-педагогічній літературі проблема формування професійної підготовки майбутнього педагога висвітлюється широко й багатоаспектно. У загальнотеоретичному аспекті вона розроблена у працях

К. Дурай-Новакової, Л. Кандибовича, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, В. Пономаренко, В. Сластьоніна та ін. Незважаючи на деякі розбіжності в теоретичних підходах до інтерпретації феномена "підготовка" та її структури, вона розглядається у всіх дослідженнях як первинна й обов'язкова умова успішного виконання будь-якої діяльності.

Мета статті - виявити та науково обґрунтувати ефективні форми та методи професійної підготовки майбутніх учителів.

Проблема підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів у системі вищої педагогічної освіти обговорювалась протягом розвитку вищої школи. Розв'язання цієї проблеми є принципово важливим і необхідним насамперед тому, що кризовий стан виховання не можна подолати, недооцінюючи цю проблему.

З огляду на важливу роль різних показників, умов та елементів, що характеризують процес підготовки до діяльності, потрібно в першу чергу приділити особливу увагу визначенню основного поняття "професійна підготовка" як педагогічної категорії.

Поняття "професійна підготовка" вживається в кількох значеннях, а інколи й ототожнюється із професійною готовністю. Огляд словникових визначень дозволяє вважати, що термін "підготовка" збагачує поняття "готовність", указуючи на те, що підготовка до професії є не що інше, як формування готовності до неї, а система установок на працю, стійка орієнтація на виконання трудових завдань, загальна готовність до праці є психічним результатом професійної підготовки [9].

Професійна готовність - не лише результат, але й мета професійної підготовки, початкова й основна умова ефективної реалізації можливостей кожної особистості. Це вказує на діалектичний характер готовності як якості та стану, а також динамічного процесу. Отже, таке розмежування дозволяє більш чітко аналізувати й тлумачити поняття "професійної підготовки".

Виклад основного матеріалу. Поняття "професійна" підготовка в педагогічній енциклопедії трактується як система професійного навчання, основною метою якого є швидке засвоєння умінь та навичок, необхідних для виконання робіт [6].

Н.П. Волкова вважає, що професійна підготовка - це володіння системою професійних знань, яку утворюють: 1) загальнокультурні знання (знання про людину, її становлення, розвиток, розвиток у реальній соціокультурній дійсності; спеціальні знання з культурології, соціології, етики, естетики, економіки, права); 2) психологічні знання (знання загальних характеристик особистості: спрямованість, характер, темперамент, здібності та ін.; особливостей перебігу психологічних процесів (мислення, пам'ять, уява тощо); методів психологічного дослідження закономірностей навчання і виховання; особливостей засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних та вікових

характеристик; уміння застосовувати набуті знання у педагогічній діяльності; 3) педагогічні знання (знання основних теорій формування і розвитку особистості, принципів педагогіки і психології, конструювання навчально-виховного процесу; розвиток педагогічної і психологічної наук, професійна підготовка, позитивні та негативні сторони своєї професійної діяльності та ін.); 4) знання з методики викладання предметів, методики виховної роботи, дидактики, знання педагогічної техніки [1, 477-478].

Сучасний науковий рівень вивчення питань, пов'язаних із формуванням професійної підготовки, містить низку аспектів: педагогічний, дидактичний, історичний, економічний, конкретно-соціологічний, соціально-філософський та ін. Відповідна література свідчить про певний ступінь розробленості кожного з вищевказаних аспектів.

У цілому підготовка до діяльності розглядається як [5, 65]:

- активний стан особистості, що викликає діяльність;
- наслідок діяльності;
- якість, що визначає установки на професійні ситуації та завдання;
- передумова до цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості;
- форма діяльності суб'єкта.

Необхідно зазначити, що підготовка - це форма людської діяльності, а отже, залучається до загальної системи діяльності. На сьогодні виділяють два підходи у підготовці до професійної діяльності. Відповідно до першого підготовка розглядається як психічна функція, формування якої вважається необхідним для досягнення високих результатів педагогічної діяльності. Відповідно до другого підходу підготовка розглядається з точки зору особистісних передумов, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності.

Унаслідок аналізу літератури нам удалося встановити, що більшість авторів схильні розглядати підготовку студентів до формування професійних якостей, у тому числі й готовність до різних видів діяльності, як процес, що має свої особливості та закономірності.

Через таке розуміння терміни "підготовка" і "готовність" трактуються не як синоніми, хоча вони дуже тісно пов'язані, взаємозалежні й взаємозумовлені. Це пояснюється тим, що певна якість готовності фахівця багато в чому визначається тим, яку він проходив підготовку. Не випадково під терміном "підготовка" розуміється динамічний процес, кінцевою метою якого є формування такої професійної якості, якою є "готовність" [8,47].

Визначимо, що ж означає поняття "професійна підготовка" і яке місце в ньому посідає проблема, що цікавить нас.

У філософському аспекті професійна підготовка розглядається як об'єктивний процес, в основі якого лежать певні закономірності [7,75]:

1. Зумовленість системи професійної готовності потреби соціально-

педагогічного й духовного розвитку суспільства, завданнями зі сфери формування особистості.

2. Відповідність змісту, форм і методів професійної підготовки рівню розвитку педагогічної науки і практики, характеру і змісту педагогічної праці.

3. Виховання і розвиток майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

4. Взаємозв'язок цілей, функцій, змісту і методів професійної готовності студентів педагогічних ВНЗ.

5. Залежність якості професійних знань, умінь і навичок від характеру, змісту, форм і методів організації навчально-пізнавальної, навчально-практичної та самостійної практичної діяльності студентів.

6. Залежність змісту і методів професійної готовності від індивідуальних здібностей студентів.

Філософський аспект можна виділити й у змісті професійної підготовки студентів вищої педагогічної школи, говорячи про взаємозв'язок загального, особливого та індивідуального [4, 34]:

1) компонент змісту, його ядро - це фундаментальні знання у галузі педагогіки, які здобуваються у процесі вивчення нормативних, обов'язкових педагогічних дисциплін. У структурі цього ядра провідне місце посідають знання про закономірності, принципи та метода навчання, про шляхи наукової організації навчально-виховного процесу, про дитину як об'єкт і суб'єкт виховання;

2) процес навчання в педагогічному ВНЗ тільки тоді сприятиме розвитку творчості майбутніх педагогів, якщо буде надана можливість самостійного вибору;

3) самостійна робота студентів за інтересами, спрямована на розвиток індивідуальних творчих здібностей, індивідуального стилю діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях виділяють два досить близьких підходи до проблеми професійної підготовки педагога.

Перший підхід. А. Ковальов, Н. Левітов та інші розглядають психологічну підготовку як особливий психологічний стан, проміжне між психологічними процесами та властивостями особистості. У процесі педагогічної діяльності стан може переходити у властивості, а потім і в якості особистості педагога.

Другий підхід. В. Крутецький, В. Сластьонін, А. Щербаков та інші визначають підготовку як стійку характеристику особистості, синтез її властивостей і психічний стан, що перетворюється у стійку якість особистості у процесі діяльності.

У структурі професійної підготовки ми виділяємо такі компоненти [4,103]:

1) пізнавальний (розуміння комунікативних завдань, оцінка їх значущості, знання способів вирішення, прогнозування результатів тощо);

- 2) емоційний (почуття відповідальності, емпатія);
- 3) мотиваційний (потреба в комунікації, прагнення досягти успіху, показати себе з кращого боку);
- 4) вольовий (мобілізація зусиль, подолання непевності та ін.).

Дослідники розглядають практичну підготовку як істотну передумову успішної діяльності, як необхідний додаток професійної підготовки.

Структура психологічної підготовки педагога до керування педагогічним процесом є сукупністю мотиваційного, вольового та емоційного компонентів. Психологічна підготовка існує в єдності з науково-теоретичною. У професіограмі, розробленій В. Сластьоніним, науково-теоретична підготовка характеризується одержанням необхідного обсягу знань; поєднанням теоретичних і практичних знань та осмисленням особистого досвіду педагогів; оволодінням знаннями психології особистості (вікові особливості, методи вивчення особистості, способи індивідуального та диференційованого підходів) [8,72].

Науково-теоретична підготовка тісно пов'язана із практичною готовністю педагога, яка була набута у процесі безперервної педагогічної практики та інших видів діяльності студента.

Зміст практичної підготовки полягає в педагогічних вміннях педагога. Проблема вмінь майбутнього педагога розглядається багатьма дослідниками, і в кожного з них власний підхід.

На думку В. Сластьоніна, володіння професійними вміннями визначає готовність майбутнього педагога до вирішення педагогічних завдань на професійному рівні. Автор виділяє такі вміння: спостерігати та аналізувати педагогічний процес, спираючись на теоретичні знання; прогностичні; організаторські; комунікативні; зі сфери педагогічної техніки; прикладні.

Під час розгляду психологічної підготовки вчений виділяє такі ознаки:

- 1) наявність потреб, цілей у певному виді діяльності;
- 2) активізація психічних і фізіологічних функцій;
- 3) упевненість у власних силах;
- 4) достатній рівень працездатності;
- 5) своєчасне реагування на зміну умов діяльності;
- б) певна спрямованість психологічної діяльності і керованість нею під час виконання певних дій [8,88].

Отже, поняття "професійна підготовка" є одночасно характеристикою особистості та характеристикою діяльності. У зв'язку з цим у структурі цілісної системи професійно-педагогічної підготовки доцільно виділити дві підсистеми:

- 1) довгострокову - як характеристику особистості;
- 2) ситуативну - як характеристику педагогічної діяльності.

Підсистема довгострокової професійно-педагогічної підготовки є стійким комплексом особистісних, суб'єктивних та індивідуальних

професійно важливих якостей, необхідних для успішної діяльності в багатьох ситуаціях. Ця система діє постійно, будучи істотною передумовою регуляції педагогічної діяльності.

Підсистема ситуативної професійно-педагогічної підготовки є активною діючим станом особистості, у динамічній структурі якого виділяється мотиваційний, пізнавально-орієнтаційний, операційно-діючий, емоційно-вольовий та оцінний компоненти. Структура ситуативної професійно-педагогічної підготовки відноситься до типу функціональних структур, які виникають не самі по собі, а в нерозривному зв'язку зі структурою зовнішньої взаємодії [4,114].

Необхідно зазначити, що успішність професійної підготовки залежить від деяких положень, серед яких такі інтегральні показники:

1) якість професійно значущих потреб і мотивів вибору педагогічної професії;

2) рівень знань про сутності професії та професійної ролі педагога, структуру педагогічної діяльності, здатність вирішувати комунікативні завдання, стабільність професійних інтересів;

3) ступінь інтеріоризації професійних ролей, усвідомлення відповідальності за результати комунікативної діяльності;

4) стан мобілізації (актуалізації) комунікативних знань, умінь і навичок та професійно значущих властивостей особистості, а також час адаптації до вимог професійної ролі педагога та до умов педагогічної діяльності;

5) якість професійних установок ("настрою") на взаємодію [3].

Ці положення закладають підвалину для формування цілісної системи майбутньої діяльності, а її основи майбутній педагог опановує насамперед у процесі вивчення психолого-педагогічних, спеціальних і суспільно-політичних дисциплін. Чим вище науковий рівень їх викладання, тим ширше здійснюється професійна підготовка.

Загалом професійно-педагогічна підготовка нами розуміється як:

1) засвоєння студентами основ загальних і спеціальних знань і застосування їх на практиці;

2) володіння вміннями і навичками для успішного вирішення комунікативних завдань у сфері міжособистісної взаємодії;

3) сформованість важливих для майбутнього педагога професійних якостей.

Проте необхідно зазначити, що ця складна психолого-педагогічна структура повинна включати й певні особистісні якості, такі, як інтерес і любов до дітей, захопленість педагогічною роботою, пильність і спостережливість, педагогічний такт, педагогічна уява, організаторські здібності, справедливість, товариськість, вимогливість, наполегливість, цілеспрямованість, урівноваженість, витримка, професійна працездатність.

Саме ці якості відіграють значну роль у становленні вчителя, який буде не тільки передавати знання учням, але й учити їх жити.

Професія вчителя вимагає всебічних знань, професійної компетентності, креативного та гнучкого мислення, де домінують духовно-моральні та ділові якості, а також творчого підходу до педагогічної діяльності. Головне завдання вчителя - це не тільки озброєння учнів знаннями, але й передача дітям усього найкращого від попередніх поколінь та застереження від суспільних недоліків і хвороб.

Висновки. Отже, під професійною підготовкою майбутніх учителів ми розуміємо цілеспрямований, планомірний й організований процес педагогічних впливів як у процесі навчання, так і в пізнавальний час, унаслідок чого у студентів формуються професійно значущі та особистісні якості, вони оволодівають професією і спеціальністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский словарь / И. Т. Флорова. - [5-е изд.]. - М.: Политиздат, 1987. - 840 с.
2. Педагогический энциклопедический словарь. Большая Российская энциклопедия. - М.: Научное издательство, 2003. - 162 с.
3. Волкова Н. П. Педагогіка: навчальний посібник. / Н. П. Волкова [2-ге вид, доп.] - К.: Видавництво "Академвидав", 2007. - 615 с.
4. Михайлычев Е. А. Терминология педагогической диагностики. Система и словарь. / Михайлычев Е. А., Ростов Н. Д.: Изд-во Ростовского ИПК и ПРО, 1997. -136 с.
5. Сластенин В. А. Формирование личности учителя Советской школы в процессе профессиональной подготовки : учебное пособие / В. А. Сластенин - М.: Просвещение, 1976. - 159 с.
6. Сингатуллин И. М. Подготовка учителя сельской малокомплектной школы / И. М. Сингатуллин // Педагогика. -1995. - № 2. - 175 с.
7. Комбекова Р. В. Профессиональная подготовка учителя широкого профиля для начальной школы: дис. доктора пед. наук: 13.00.08 / Комбекова Р. В. - С., 2003. - 313 с.
8. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования : монография. / А В. Глузман - К. : Поисково-издательское агенство, 1998. - 252 с.
9. Дурай-Новакова К. ИИ. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : дис. доктора пед. наук : 13.00.01/ Дурай-Новакова К. М. - М., 1983. - 353 с.